

דגם תשובות לשאלון בספרות עברית וכללית לבתי ספר דתיים, מס' 09181, קיץ תשע"ט

בדגם שלהלן מוצעות תשובות אפשריות לשאלות שבמבחן. חשוב מאוד להדגיש שיש לגלות פתיחות לתשובות של הנבחנים. הם רשאים לפרש את היצירות בדרך אחרת מזו שנלמדה בכיתה או מזו המוצעת כאן, ובלבד שהפירוש יסתמך על היצירה והתשובה תהיה מנומקת כהלכה.

פרק ראשון – סיפורת (מעשה חכמים וסיפור קצר)
על הנבחן לענות על אחת מן השאלות 1-3 (25 נקודות).

מעשה חכמים

1. בתו של רבי עקיבא והנחש

על הנבחן להסביר כיצד אחד מן הנושאים – גזרה ובחירה חופשית, מתן צדקה, היחס לאחר – בא לידי ביטוי במעשה החכמים על בתו של רבי עקיבא והנחש.

בתשובתו על הנבחן לכתוב גם על התרומה של אחת מדרכי העיצוב במעשה החכמים להדגשת הנושא שבוחר.

– גזרה ובחירה חופשית – השאלה האמונית אם יש מזל לישראל או אין מזל לישראל היא הבסיס הרעיוני של מעשה החכמים, הפותח בגזרה שמנבאים הכלדיים לבתו של רבי עקיבא: ביום חופתה היא תמצא את מותה בהכשת נחש. הבחירה החופשית של בתו של רבי עקיבא, שלא ידעה על נבואת הכלדיים המאיימת, באה לידי ביטוי בפעולה שהיא נקטה, היא שינתה את גורלה, את רוע הגזרה באמצעות מתן צדקה.

נושא זה מודגש באמצעות הקיר. הקיר הוא סמל לתפיסת העולם של הכלדיים, הוא סמל לגורל שנקבע מראש, יציב, מוצק ואטום. ואילו הסדק בקיר הוא סמל לאפשרות לשנות את הגורל. הנחש מצוי מאחורי הקיר שלכאורה אי אפשר לחדור, אך בעד הסדק בקיר בתו של רבי עקיבא מחדירה את המכבנה והורגת את הנחש.

– מתן צדקה – "צדקה תציל ממוות." / ולא ממיתה משונה, אלא ממיתה עצמה", זה המסר של מעשה החכמים, אותו דורש רבי עקיבא אחרי שבתו הרגה את הנחש ושינתה את גורלה. בכוח הצדקה, בכוח הנתנה, האדם יכול לשנות את גורלו. בתו של רבי עקיבא הבחינה בעת חגיגת נישואיה באדם נזקק והעניקה לו את מנת האוכל שלה. כך, באמצעות נתינת מזון לעני הרעב הצילה את חייה שלא ביודעין, כי לא ידעה על גזרת הכלדיים. היא פעלה ברגישות ובאופן שנראה לה נכון, שלא מתוך כוונה לזכות בגמול ופעולה זו, מתן הצדקה, השיבה לה הרבה יותר מגמולה, היא הצילה את חייה. נושא זה מודגש באמצעות מוטיב הראייה. הכלדיים רואים בכוכבים ובתו של רבי עקיבא רואה את העני העומד בפתח ועושה מעשה צדקה, אשר מביא להצלת חייה באמצעות נעיצת סיכה בעינו של הנחש.

– היחס לאחר – נושא זה הוא המסר החברתי של מעשה החכמים. בתו של רבי עקיבא, דווקא ביום כלולותיה שבו היא מרוכזת בעצמה, בשמחתה ובשינוי המתחולל בחייה, נותנת דעתה על עני העומד בפתח ונותנת לו את ארוחתה. היא אינה חושבת כלל על עצמה, אלא פועלת מתוך רגישות ושימת לב למצוקתו של הנזקק. פעולה זו הצילה את חייה, וכך מומחשת החשיבות הגדולה של יחס מכבד ורגיש כלפי האחר. נושא זה מודגש על ידי הניגוד בין התנהגות הבת ובין התנהגות האורחים בחתונתה. "כל העולם" נהנים מן החתונה, סועדים וסובאים, שקועים במפגש הרעים ודעתם אינה נתונה כלל לאחר, ואילו בתו של רבי עקיבא מבחינה בו, קמה ויוצאת אליו ונותנת לו את מנתה.

הערה למעריכים: תשובה זו היא דוגמה בלבד! כל אחד מן הנושאים מעוצב באמצעות כמה דרכי עיצוב, ויש מקרים שאותן דרכי עיצוב מתאימות לכל הנושאים. לכן, יש לקבל כתשובה נכונה כל דרך עיצוב שהנבחנים הדגימו קשר בינה ובין הנושא.

שימו לב: תשובה מלאה תכלול נושא מוסבר כראוי ודרך עיצוב אחת המדגישה את הנושא.

70% להסבר הנושא כראוי

30% דרך העיצוב והאופן שבו היא מדגישה את הנושא: 10% ינתנו על ציון דרך העיצוב

20% הסבר הקשר של דרך העיצוב לנושא.

דוגמאות לדרכי עיצוב: סמלים (קיר, סדק, נחש); מוטיב הראייה, ניגודים, דיאלוג, חזרה; ריבוי פעלים.

אם הנבחנים כתבו על מאפייני המדרש ולא על דרכי עיצוב אפשר לתת עד 50%.

מאפייני המדרש: מסר, מידה כנגד מידה, יסוד על טבעי, פערי מידע.

סיפור קצר**2. כינורו של רוטשילד / אנטון צ'קוב**

על הנבחן לבחור מסיפור זה שני תיאורים (תיאורי מקום, נוף וסביבה) להציג אותם, ולהסביר כיצד הם מעצבים את דמותו של יעקב.

לדוגמה:

- בתחילת הסיפור (המובא דרך תודעתו של יעקב) מתואר חדרם של בני הזוג. בתיאור זה מארפה נכללת ברשימת פריטי הריהוט בחדר יחד עם התנור, המיטה וכיו"ב. תיאור זה מעיד על יחסו של יעקב לאשתו, הוא רואה בה חפץ שנועד לשרתו ולא אדם הזקוק לחום ולאהדה וראוי לאהבה. יחסו למארפה הוא פונקציונלי בלבד: היא עושה את עבודות הבית, מטפלת בו וחולקת עמו את יצועו.
- תיאור זה מעצב את דמותו של יעקב כאדם נוקשה שאינו מפגין כל ביטוי של רגש, אדם אטום וקר שיחסו כלפי בני האדם הוא תועלתני בלבד.
- הנוף המתואר בסיפור כאשר יעקב מגיע לנהר ויושב תחת עץ הערבה הזקן, לאחר מותה של מארפה, נדמה בתחילה כנוף לא נעים המאפיין את מצב רוחו הקודר ואת עצבנותו. הוא מתבונן בנהר וחש תסכול לנוכח האפשרויות שהחמיץ עשיית רווחים (גידול אווזים ושחיתתם, הקמת מדגים, השטת אסדות ועוד). בשלב זה מתחולל מפנה בנפשו של יעקב והוא מתבונן בעץ הערבה הזקן ונזכר בבתו שמתה. יעקב מתבונן בערבה וחושב: "כמה הזדקנה, המסכנה". לפתע הוא, שראה בני אדם כחפצים והקשיח ליבו כלפי מי שביקש את קרבתו, מסוגל להתבונן בעץ ולראות בו ישות חיה.
- תיאור נוף זה ממחיש את השינוי שחל ביעקב: מדמות שרוב ימיה קרה, רעה, מרוחקת מבני אדם ולא מביעה רגשות מלבד כעס ותסכול כאשר הוא סופג הפסדים חומריים הוא הופך לדמות רגישה המכירה בהחמצת חייו.
- אפשר גם:** תיאור זה מעיד כי שני הפנים הללו – הנוקשות והיעדר הנחמדות לצד רגישות – היו בדמותו של יעקב תמיד (על כך יכולה להעיד הנגינה בכינור), אך יעקב דווקא מתוך רגישות גדולה ואבל גדול על מות בתו, דחק לתוכו את הרגשות הרכים והחצין רק נוקשות ועיסוקים בפרטים חומריים כמנגנון הגנה מפני העצב והכאב.
- הערה למעריכים:** תשובה מלאה תכלול שני תיאורי מקום והסבר מפורט של האופן שבו תיאורים אלה מעצבים את דמותו של ברונזה. יש להקפיד על הסבר התיאור כמעצב הדמות ולא רק כגורם.

3. סיפור קצר עברי

על הנבחן לבחור במוטיב מסיפור עברי קצר שלמד, לתאר את הופעותיו של המוטיב בסיפור, ולהסביר את תרומתו לבניית המשמעות של הסיפור.

לדוגמה:

- עד שיעבור כול המשמר כולו / לאה איני** – מוטיב הידיים הוא מוטיב מרכזי בסיפור זה. יד במשחק הקלפים משמעותה השתייכות חברתית נכספת; יד בתפקיד, עיסוק מקצועי – חבריו של לוי למשחק הקלפים עוסקים במקצועות שבהם נחוץ תפקוד מיטבי של הידיים (רפד, קצב ורופא). גם לוי עוסק בעבודת כפיים (נגר) ובעבור סופי אשתו הידיים הן גם "כלי", המבטא את הפוסט טראומה שממנה היא סובלת ומאפשר לה להרגיע במעט את סבלה. ידיה של סופי, המגישות כיבוד ללוי ולחבריו למשחק הקלפים, מדגישות את הפן הבריא והתפקודי של סופי וגם את הפן החולה והסובל שלה. ידיים אלה הן גם ידיה המיוסרות המוחאות כפיים עד כאב וממחישות את נוכחות העבר המסויט בהווה חייה. גם ידיו של לוי מעידות על שני צדדים סותרים בתפקודו, ידיו תומכות בסופי פיזית ונפשית אך גם סותרות לה.
- למוטיב זה תפקיד מרכזי לבניית משמעות הסיפור – הנכחת מצבם של ניצולי השואה אחרי תום מלחמת העולם השנייה והמחשת היחס של החברה הישראלית כלפיהם – באשר הידיים ממחישות את מצבה של סופי בהווה, ניצולת שואה שמוראות העבר נוכחים בחייה ללא הפוגה, וכן הוא מבטא את יחסם של חבריו של לוי למשחק הקלפים: התעלמות והדחקה (ההתעלמות ממחיאיות הכפיים בעת משחק הקלפים) ואף גרוע מכך, שיפוטיות, רתיעה וניכור (החשש של לוי שאם ידעו שאשתו היא המשוגעת שמוחאת כפיים, הוא לא יהיה "היד הרביעית").
- הערה למעריכים:** על תשובה מלאה לכלול **לפחות שתי** הופעות של המוטיב בסיפור והסבר של תרומתו לבניית משמעות הסיפור.

על הנבחן לענות על אחת מן השאלות 4-11 (סה"כ – 35 נקודות).

יצירות מאת עגנון

4. תהילה

על פי עלילת הנובלה, על הנבחן לתאר ולהסביר כל אחת מן הטענות המובאות בבחינה. על הנבחן לכתוב אילו מן הטענות המובאות בבחינה מאפיינת לדעתו יותר את חייה של תהילה, ולנמק את דבריו. הטענה שחייה של תהילה הם חיים של החמצה מתבססת על כמה תחנות בחייה: החמצת הזוגיות עם שרגא, החמצת גידולם של הבנים, החמצת הכנסתה של הבת לחופה וכך למעשה, החמצה של הקמת תא משפחתי רב דורי. זוגיות: תהילה מתארת בהתרגשות את מעמד כתיבת התנאים ומפרטת את ההכנות לחתונתה עם שרגא. משנודע לאביה ששרגא ואביו חסידים קרע את התנאים וביטל את החתונה בלי לבקש את מחילת החתן ובני משפחתו. מכיון שצורכי החתונה היו מוכנים, שלח האב והביא חתן במקומו של שרגא. תהילה חיה אפוא בתחושה שהבעל הנוכחי אינו זה שיועד לה מלכתחילה. הבעל: הבעל שיצא למרחקים לחפש את שרגא כדי לבקש ממנו מחילה, חלה ומת. תהילה החמיצה כך אף את האפשרות לתיקון: לתיקון החטא שחטאו כלפי שרגא ולתיקון חייה בהמשך הזוגיות עם בעלה. הבת – תהילה מודה שהחמיצה את שנות גידולה של הבת מכיון שלא הייתה בבית, היא הייתה עסוקה בפרנסה והניחה את בתה בידי מורות נוכריות. (תהילה נותרה ללא בני משפחה וללא משאבים כלכליים ובחרה לעלות לירושלים ולסיים בה את חייה רוויי החמצות. מה גם שהיא מאריכה ימים ומשיח צדקנו מתמהמה, והרי אף זו החמצה). אף על פי כן, אפשר לראות בחייה של תהילה חיים רוויי עשייה ומשמעות. תהילה התעשתה אחרי מות הבן השני והבינה שיש למצוא את שרגא ולבקש ממנו מחילה, שכן כבר מועד פטירתו של הבן הראשון עורר בה תהיות על הקשר בין האירועים. תהילה אף עשתה כל מה שנראה לה נכון כדי להיטיב את חיי בתה ואחר כך כדי להחזירה לחיק עמה ומשפחתה. משלא עלה הדבר בידה תהילה בחרה בצעד רב משמעות. היא הותירה את עברה מאחור ועלתה לירושלים. ירושלים ואנשיה מילאו את עולמה של תהילה. היא הילכה בסמטאות העיר, נשאה תפילותיה בכותל ובקבר רחל, שפכה לבה בפני קונה באמירת מזמורי תהילים ואצה לקיים בגופה חסדים עם אלמנות ויתומים, עם עניים ונזקקים ואפילו עם עובדי אורח אשר שואלים אותה לדרכם (המספר). היא סעדה את הרבנית עד פטירתה והעובדה שהרבנית הייתה בתו של החתן המיועד לבתה העניקה לעשייתה יתר משמעות. ידיה היו מלאות עבודה: ביקור חולים, תיקון בגדים ליתומים. היא דיברה בשבחה של ארץ-ישראל כולה ובמיוחד בשבחה של ירושלים וכן בשבחו של הדור. ממנה למד המספר, וכנראה אף אחרים למדו ממנה, ענווה, שפלות רוח, הכנעה ואמונה תמימה. אפילו הגוי האנגלי אשר בכותל לא עמד בפני תוכחת מבטה. מהי אפוא המשמעות שמילאה את הווייתה של תהילה? חיים רוויים במעשי חסד, במצוות ובתפילות. חיים של קרבה בינה לבין סביבתה הגיאוגרפית וסביבתה האנושית. חיים של קרבה בינה לבין בוראה. חיים של השלמה והכנעה, ראיית הטוב בכול, אמונה תמימה וציפייה אמיתית לבואו של משיח ולגאולה שלמה. בתוך הציפייה הזו, יש משמעות לכתיבת בקשת המחילה משרגא. אם לא בעולם הזה, אז בעולם הבא. אם לא עכשיו, אז אחרי מותה. כדרכם של צדיקים, תהילה חשה במותה הקרב וערכה את ההכנות הדרושות. היא יצאה מן העולם מצוידת באמונה, במצוות ובמעשים טובים שהעניקו לחייה משמעות ואולי אף תיקון לשבר ולהחמצה שחוותה בחייה. הערה למעריכים: התשובה בנוגע לשאלה אילו מן הטענות המובאות בבחינה מאפיינת לדעת הנבחן יותר את חייה של תהילה, היא כמובן פתוחה ותוערך על פי טיב ההנמקה והקישור לעלילת הנובלה ולדמותה של תהילה. שימו לב: על תשובה מלאה לכלול שתי דוגמאות להחמצה, שתי דוגמאות לעשייה בעלת משמעות והבעת דעה.

5. והיה העקוב למישור

על הנבחן לענות על שני הסעיפים א-ב.

א. על הנבחן להסביר מה גרם למנשה חיים להתנהגות המתוארת בקטע הנובלה המובא בבחינה, ולהדגים את דבריו. בקטע הנובלה המובא בבחינה מתואר אחד השלבים הראשונים ביציאתו של מנשה חיים לקבצנות. הוא מוזמן לביתו של אדם לאחר התפילה והולך עמו כמי שכפאו שד. היגררותו של מנשה חיים ותחנוניו בלבו שישלח לו אלוקים חולי כדי שיוכל למנוע עצמו מסעודה שאינה שלו מעידים על הקושי שחש בהסתגלות למעמדו החדש. כמי שכל שנותיו לא נזקק למתת יד ואף נהג לפרוס מלחמו לרעב ולהעניק מכספו לנצרך, אין לבו נותנו ליהנות ממה שאינו שלו, שהרי אי נעימות רבה כרוכה בכך וגם הודאה במצבו העגום. אי נעימות זו מעידה שמנשה חיים עדיין מחובר במידת מה להווייתו הקודמת – הוויית בעל בית, סוחר בעל כבוד עצמי. מלכתחילה הוא היה מסויג מרעיון היציאה לקבצנות. הוא סבר שמלאכת כפיים או מלמדות יוכלו לחלצם ממצבם הכלכלי הירוד. הרתיעה שחש מפני היציאה לקבצנות באה לידי ביטוי כאשר הוא מירר בבכי אצל הרב וכאשר מכתב ההמלצה נשמט מידיו בצאתו מבית הרב.

ב. על הנבחן לכתוב אם ההתנהגות של מנשה חיים המתוארת בקטע הנובלה המובא בבחינה מאפיינת את דמותו כפי שהיא מצטיירת בהמשך עלילת הנובלה. על הנבחן להסביר ולהדגים את דבריו. התנהגותו של מנשה חיים בקטע הנובלה המובא בבחינה אינה מאפיינת את דמותו. הקטע מתאר רק את ראשית דרכו כקבצן ואילו בהמשך הנובלה הוא חובר לשאר הקבצנים וכמותם הוא מתמסר לשתייה ולסביאה ונדמה כי הקבצנות הפכה לו לטבע שני. דוגמה בולטת לכך היא התנהגותו ביריד: אף כי יש לו כסף הוא בוחר לפשוט יד. דוגמה נוספת היא דחייתו את השיבה לביתו ולרעייתו.

אנ:

התנהגותו של מנשה חיים בקטע הנובלה המובא בבחינה אכן מאפיינת את דמותו. כפי שהודח לקבצנות על ידי אשתו, בלי שרצה בכך, וכפי שנגרר לביתו של המתפלל, ככל שנוקפים הימים הולכת ומשתלטת עליו הוויית הקבצן. זהו בדיוק הביטוי להיגררות ולכניעה למצב הקיים בלי ניסיון לשנותו.

6. סיפור פשוט

על הנבחן לענות על שני הסעיפים א-ב.

א. על הנבחן לכתוב מה אפשר ללמוד מקטע הרומאן המובא בבחינה על דמותו של הירשל ועל דרכי ההתמודדות שלו עם מצוקות בחייו.

מן הקטע המצוטט אפשר ללמוד כי לבו של הירשל נתון בלומה גם לאחר נישואיו למינה. הוא רואה בבלומה את אהובתו האמיתית ורוצה לגלות את רגשותיו אלה למינה ולמצוא פתרון למצוקת לבו. אבל כאשר הירשל נתון במצוקה הוא מנתק עצמו מן הסיטואציה הבעייתית ונוטה לברוח לעולם של הזיות ושל חלומות, אין הוא נוקט בפעולה כלשהי אלא בדמיונו. הוא הולך אל בלומה ובדמיונו הוא מגלה לה את אהבתו, בדמיונו הוא אף חושף את אהבתו הסודית בפני מינה אשתו. בפועל, הוא נכנס למיטתו ובורח אל מחוזות השינה.

התנהגותו של הירשל מאופיינת אפוא בהיעדר אומץ לב לחולל שינוי בחייו, למרוד בהוריו ובחברה ובמוסכמותיה. תכנית, ביטוי מאוויים, גילוי צפונות הלב, הללו תופסים מקום רק בדמיונו. לא נותר לו אלא לברוח. לברוח אל מחוזות השינה, ובהמשך הרומאן אל טירוף הדעת.

הערה למעריכים: על תשובה מלאה לכלול פירוט של דרך התמודדות אחת – בריחה למחוזות הדמיון במקום התמודדות עם המציאות.

ב. על הנבחן להסביר באמצעות שלוש דוגמאות מעלילת הרומאן, כיצד הירשל מתמודד עם מצוקות בחייו (בתשובה זו הנבחן לא יכתוב על הקטע שבסעיף א).

דוגמה א: יחסיו של הירשל עם בלומה כאשר היא עובדת בבית הוריו – לבו של הירשל נתון בלומה, כאשר היא משמשת בביתם כמשרתת היא מחפש את קרבתה. הוא בודה דברים כדי לעמוד במחיצתה, אך אינו מעז לגלות לה צפונות לבו. כאשר הם מזדמנים יחד, ידיו רפות. היא יוצאת מן החדר והוא מתמסר להזיותיו. כאשר מזדמן לו שוב להיכנס לחדרה של בלומה "רגליו מתמוטטות ופיו מרטט". הוא מרגיש בידה וזא קם ויוצא. הוא מתאוה לראותה אך מתחבא ממנה, הוא לא מעז לפעול.

דוגמה ב: יחסיו של הירשל עם אמו – כאשר צירל יורדת אחריו למרתף הוא עושה עצמו כאילו אינו רואה אותה. היא מסבירה לו מדוע עליו לוותר על שיגיונות הנעורים שלו ביחס לבלומה והוא מרגיש חולשה וחש שיכור. בהמשך הוא מנסה להתריס, ניסיון קל שאינו עולה יפה, שכן אמו אינה מתווכחת עמו אלא מגלה לו את חיבתה ומרככת את לבו עד שהיא כופה עליו את רצונה.

דוגמה ג: השתלשלות האירועים המובילה לאירוסים עם מינה – בהיותם במסיבה בבית גילדנהורן הירשל לא מרגיש שייך להמולה והוא יושב בצד ומשוחח עם מינה. באי המסיבה מפרשים זאת כקשר רומנטי בין השניים ומגלגלים בדברים עד הכרזה על אירוסיהם. הירשל לא מתעשת, בדמיונו הוא מבקש את סליחת מינה והוגה בבלומה. הוא מנתק עצמו מן ההתרחשות בבית גילדנהורן ומדמיין שהוא עומד בפני בלומה ומסביר לה את אשר אירע, או שומע את צעדיה בבית הוריו, אף כי בלומה כבר אינה דרה שם.

דוגמאות נוספות: החתונה וההזיות הפוקדות אותו במהלכה; השיחות על הדוד המשוגע וההכרה שאולי לא היה משוגע אלא "לבו היה חלל בקרבו"; הבריחה אל היער והתפרצות השיגעון; שאף הוא סוג של בריחה.

בכל הדוגמאות חוזר הדפוס של הפסיביות, של הבריחה מעשייה ושקיעה בשיגיונות הלב, בחזיונות בהקיץ ובדמיונות שווא. הללו, אין בהם להוציא את הירשל ממצוקותיו אלא דווקא להעמיקם בגלל הפער בין מאוויי הלב לבין המציאות כפי שהיא.

7. ילדי הצל / בן ציון תומר

על הנבחן לענות על שני הסעיפים א-ב.

א. על הנבחן לבחור בשלושה מן הפרטים בהוראות הבימוי המובאות בבחינה, ולהסביר את תרומתם לבניית משמעות המחזה.

— זיגמונט הולך לעבר הים — בפתיחת המחזה זיגמונט עולה מן הים ובסופו הוא הולך לים. לא ברור אם בחר להתאבד בטביעה או לאו, אך בכל מקרה הים מייצג את מצבו. הים יכול להיות מקור חיים, מים, אך יכול להיות גם מקור מוות. שניות זו מייצגת את מצבו של זיגמונט החושק בחיים, אך גם בורח מהם. כמו כן הים מייצג מקום שהוא "בין לבין". כך גם זיגמונט נמצא בין "כאן" (ישראל, הווה) ובין "שם" (פולין, עבר).

— זיגמונט מותיר את כלבו – כלב בעיניו הוא נזר הבריאה. הוא חי עם בובת הכלב ומזדהה עם הווית הכלב ואף מכנה את עצמו כלב, אך הוא סבור שהוא בגד ב"כלביותו", הוא כלב שלא עמד בציפיות ממנו, שכן כלב הוא סמל לנאמנות, ואילו הוא עצמו לא היה נאמן לבני עמו. הוא יורד על ארבע ככלב ומבקש שמישהו ישפוט אותו. לכן, לאחר שסוף סוף גזר את דינו בעצמו, התוודה באוזני יורם, השאיר צוואתו וסיים את תפקידו בחיים הוא משאיר את הכלב אחריו כזכר להתנהגות לא ראויה. הכלב מייצג את רגשות האשמה של זיגמונט ומזכיר גם את הילדים בשואה.

— יורם נוטל את כתביו של זיגמונט — שאלות בנוגע להשתייכות ולזהות העסיקו את יורם במחזה כולו. לקיחת כתביו של זיגמונט מעידים על הכרעתו בנוגע לשאלות אלה ועל החלטתו לא להתכחש לעברו, למוצאו ולבני משפחתו, וכן על רצונו לממש את צוואתו של זיגמונט. בכתבים אלה זיגמונט ניהל את "ספר החשבונות" שלו וכתב את אשמתו.

— נורית מתקרבת ליורם ושניהם מביטים לעבר דמותו המתרחקת של זיגמונט — עדות לשותפות של יורם ונורית, אחרי שלאורך המחזה נורית ביקשה את קרבתו ורצתה להכיר את משפחתו ולדעת על עברו, אך יורם הדף את הרצונות האלה. העמידה של נורית ויורם יחד מבשרת את העתיד שיבוא מתוך הכרה בעבר ובמשמעויותיו.

הערה למעריכים: תשובה מלאה תכלול את ציון הפרט ואת הסבר התרומה שלו. ציון הפרט בלבד יזכה את הנבחן ב-5%. על הנבחן לכתוב איזו תובנה בנוגע לחייו או לחברה הישראלית, התעוררה בו בעקבות קריאת המחזה. על הנבחן להסביר ולהדגים את דבריו.

התשובה היא כמובן פתוחה ותוערך על פי טיב ההנמקה והקישור לעלילת המחזה ולדמויות בו.

8. אנטיגונה / סופוקלס

על הנבחן לענות על שני הסעיפים א-ב.

א. על הנבחן לכתוב כיצד הקשר בין השליט ובין האזרחים בא לידי ביטוי בטרגדיה, ולבסס את דבריו על שלוש דוגמאות מן הטרגדיה.

לכל אורך המחזה קראון מופיע כשליט כל יכול ורוב התמונות בטרגדיה מתארות את מפגשיו עם הכפופים לו (לפי השקפתו), "אזרחים", גם כאשר הללו הם בני משפחתו. הנושא מופיע בטרגדיה מפרספקטיבות שונות. לדוגמה:

קראון מייצג תפיסת עולם טוטליטרית הדורשת ציות עיוור; האדם מוערך ונשפט רק כ"אזרח" כנוע ונאמן לשליט. חוק המדינה, צו השליט הוא מעל הכול, ואף "המדינה-זה אני!".

השומר ממחיש את יחסו של קראון לפשוטי העם, את הזלזול של קראון בהם ואת החשדנות שלו כלפיהם (האיומים מדגישים זאת).

הימון, לעומתו, מציג תפיסת עולם ליברלית, תומך בהתחשבות בדעת הקהל, יוצא נגד שלטון רודני ("אין עיר קיימת כקניין של איש אחד") ומטיף לגמישות מחשבתית של השליט. מפגשיהם של קראון והימון, והמשלים שהימון מספר הם דוגמה הולמת לביטוי נושא זה בטרגדיה. הימון מייצג את דעת רוב העם.

אנטיגונה היא הנתינה המורדת, החתרנית, מעדיפה את צו המצפון, חוק האלים, ונאמנות לקשר הדם על פני דבקות בצו השליט. היא משמשת פה לנתינים הכנועים ("הם בעדי, אבל נאלצים לשתוק").

איסמנה היא הנתינה הפסיבית שמתנגדת לצו השליט אך נכנעת לו באין ברירה ומקבלת את הדין (גם כאישה מול שליט גבר). כמוה כזקני העם, בדמות המקהלה, שאף הם אינם שלמים עם צו המלך אך נכנעים לשררתו.

הערה למעריכים: על הנבחנים לתת שלוש דוגמאות מפורטות לקשר בין השליט ובין האזרחים. תשובה מלאה תשלב הכללה בנוגע לקשר זה.

ב. על הנבחן לכתוב אם היחסים בין השליט ובין האזרחים, כפי הם באים לידי ביטוי בטרגדיה רלוונטיים גם לימינו. על הנבחן לנמק ולהדגים את דבריו. התשובה היא כמובן פתוחה ותוערך על פי טיב ההנמקה והקישור לאופי היחסים בין השליט לאזרחים כפי שהוא מצטייר בטרגדיה. אם הנבחן לא עיגן את תשובתו ביצירה הוא יכול לקבל עד 50% בלבד.

9. בית בובות / הנריק איבסן

על הנבחן לענות על שני הסעיפים א-ב.

א. על הנבחן לכתוב מה אפשר ללמוד על היחס של הלמר לנורה מקטע המחזה המובא בבחינה, ולהביא מן המחזה שלוש דוגמאות נוספות ליחסו כלפיה.

הלמר המתיימר להיות הגבר החזק והמגונן מתייחס לנורה כאל ילדה קטנה ומתוקה. הוא רואה בה הכול חוץ מאישה מבוגרת ואם לילדים בעלת שכל, תושייה ושיקול דעת. היא ילדה חסרת אחריות ותמימה שאינה בקיאה בהוויית העולם, ולכן הוא מטיף לה מוסר.

לדוגמה:

— הלמר מכנה את נורה בכינויי חיבה מקטינים כמו, "עפרונית", "בזבזנית", "ציפורת הבזבז". כינויים אלה מעידים על יחסו הפטרוני כלפיה.

— הלמר משגיח על תזונתה של נורה כדי שלא תגזים באכילת ממתקים. לפיכך היא מסתירה ממנו את עוגיות המקרון שהיא אוכלת וממחרת "להעלים עדויות" ברגע שהיא שומעת אותו מגיע לביתם.

— ריקוד הטרנטלה והתלבושת שנורה עוטה בעת הריקוד מעידים על אחד מתפקידיה בעיני הלמר, להיות בובתו היפה והמתוקה. להיות "תכשיט" שיקשט אותו ויעלה את מעמדו בעיני הבריות.

ב. על פי המסופר במחזה, על הנבחן לכתוב אם דבריו של הלמר המובאים בבחינה אכן מייצגים את התנהגותה של נורה. על הנבחן להסביר ולהדגים את דבריו.

דבריו של הלמר מייצגים את התנהגותה של נורה כלפיו, הם מייצגים את פניה הגלויים, אך צדה הסמוי שבא לידי ביטוי גלוי לקראת סיום המחזה ובסיומו, עת היא בוחרת לממש את עצמה ולחיות חיים עצמאיים נטולי זיוף לאחר עימות נוקב עם הלמר, הוא צד אחר לחלוטין. פן זה הוחבא מהלמר ומן הסובבים אותה, אך הוא בא לידי ביטוי גם בעבר בנקיטת יוזמה על ידי נורה ולקיחת אחריות כשלקחה את ההלוואה וזיפה את חתימתו של אביה. למעשה היא הצילה את חייו של הלמר והתמודדה עם התוצאות של החלטתה בהחזרת כספי ההלוואה בחשאי.

הערה למעריכים: על תשובה מלאה לכלול אמירה בנוגע לכך שהמצוטט בבחינה אינו מייצג את דמותה של נורה משום שהיא חוסכת כדי להחזיר את ההלוואה ואף מקמצת בהוצאות. הנבחן אינו נדרש לכתוב על צד גלוי וצד סמוי באישיותה של נורה.

10. אויב העם / הנריק איבסן

על הנבחן לכתוב כיצד סוגיות הנוגעות לאיכות הסביבה וליחסי הון-שלטון באות לידי ביטוי במחזה, ולהסביר כיצד סוגיות אלה משפיעות על חייו של ד"ר שטוקמן ועל הווי החיים בעיירה.

איכות הסביבה — מפעלים בעיירה, ובהם המפעל של מורטן קיל, חותנו של ד"ר שטוקמן, מזרימים שפכים המגיעים אל המרחצאות בעיירה, מזהמים את מימיהם ומסכנים עד כדי סכנת חיים את בריאותם של האנשים הבאים להירפא. ד"ר שטוקמן חושף את דבר הפגיעה באיכות המים ומבקש לפרסם את תוצאות הבדיקה כדי להניע מהלך של סגירת המרחצאות עד שיטוהרו מימיהם, אולם רצונו עולה בתווה. תושבי העיירה מוסתים על ידי ראש העיר לצאת נגד ד"ר שטוקמן ומי שהיו חבריו הופכים להיות יריביו. מעמדו נשחק, אנשים מתנכלים לו ולבני משפחתו ומתנהגים כלפיהם באלומות פיזית ומילולית עד ההכרזה כי הוא בוגד באנשי העיירה ובטובתה ולכן הוא "אויב העם". אך ד"ר שטוקמן אינו נרתע, הוא בוחר בבדידות ובעוני למען איכות הסביבה.

הון-שלטון — ראש העיר, אחיו של ד"ר שטוקמן מוביל את ההסתה נגדו תוך כדי איום על בעלי העסקים בעיירה, שניקוי מי המרחצאות ייפגע ברווחתה הכלכלית של העיר וימומן באמצעות מיסים שייגבו מהם. התנהגות ראש העיר מעידה על שחיתות של ראשי השלטון ועל העדפתו של ראש העיר לטייח ולהשתיק את הסכנה שיש במי המרחצאות, לטובת התועלת הכלכלית של מורטן קיל, בעל המפעל המזהם ביותר ולטובת שמירה על כספי העיירה, כספים שייגרעו ממנה אם יסגרו המרחצאות לשם ניקויים מרעלים.

עורך העיתון הופסטאד אף אומר לד"ר שטוקמן כי "בעלי ההון ובעלי הקשרים הנכונים הם השולטים כאן בעיר" וכי אם רצונו של ד"ר שטוקמן יתממש, ראש העיר יסתכסך עם בעלי המניות במפעלים, אשר מעניקים לו את תמיכתם ובזכות כספם העיר משגשגת. בסיום המחזה הקשר בין השלטון (ראש העיר) ובעלי ההון פוגע בביטחונו הכלכלי של ד"ר שטוקמן לעתיד, כאשר חותנו מוכר את המניות שאותם הייתה עתידה לרשת בתו. זאת הוא עושה כדי לרצות את ראש העיר ובמצוותו לנסות להניא את ד"ר שטוקמן ממאבקו. כלומר הקשר בין השלטון להון גרם לחותנו של ד"ר שטוקמן להפנות עורף לצאצאיו.

11. ביקור הגברת הזקנה / פרידריך דירנמט

על הנבחן לענות על שני הסעיפים א-ב.

א. על הנבחן להסביר ולהדגים את הקביעה: הפנתר המופיע במחזה הוא מטונימיה לקלייר. כאשר קלייר יורדת מן הרכבת בעיירה גילן היא מובלת באפיריון הנישא בידי שני גנגסטרים, מלווה בשני גברים עיוורים ובבעלה השביעי ובין מטלטליה גם ארון קבורה ופנתר שחור הכלוא בכלוב. בפגישה עם איל ביער קונרד קלייר אומרת לאיל שהוא כבר אינו "פנתר שחור", כך היא כינתה אותו בצעירותם עת היו בני זוג. אכן הפנתר השחור מטונימי בהווה של המחזה לקלייר. קלייר מגיעה לגילן כדי לנקום באיל, אשר נטש אותה כשהייתה בהיריון, כדי לשאת את מתילדה בעלת הממון. הוא אף הדיח שני עדים להעיד עדות שקר, כאשר ערכו לו משפט בנוגע ליחסו לקלייר. לפיכך קלייר, שהפכה לאישה עשירה, חוזרת לעיר כפנתר השחור. הפנתר מסמל את האכזריות והחייתיות שבה. את יצר הנקמה ואת כוחות ההרס והטרף שהביאה עמה כדי להביא למותו של איל. הערה למעריכים: תשובה מלאה תכלול התייחסות לפנתר כמטונימי לקלייר. תשובה שתעסוק בקשר של הפנתר לאיל בלבד תקבל עד 70% בלבד.

ב. על הנבחן לתאר שניים מן הפריטים המרכזיים במחזה, ולהסביר את התרומה שלהם לעיצוב הדמויות ולבניית המשמעות של המחזה.

לדוגמה:

- כובע הצילינדר — בעת הנאום של ראש העיר לכבוד הגעתה של קלייר לגילן, כובע הצילינדר עובר בין ראשיהם של בעלי התפקידים בעיר: ראש העיר, המורה והכומר. כובע זה מהווה רמז מטרים להסרת האחריות מגורלו של איל ולסטייה מהנהגת הציבור לערכי מוסר. הכומר, אשר אמור לייצג ערכים נשגבים דתיים ומוסריים; המורה נציג הידע והתרבות שאמור לחנך לערכים הומניסטיים של חסד, אמת ושמירת חיי אדם; וראש העיר המייצג את השלטון ואמור לדאוג לרווחתם של התושבים ולתפקוד התקין של מוסדותיה, מתנערים מאחריותם ונוהים אחר כספה של קלייר, תוך כדי הצדקת מעשיהם.
- ארון הקבורה — רמז מטרים למותו של איל. הוא מסמל את המוות שקלייר מביאה עמה ואת קץ ערכי המוסר שכספה ימיט על העיר, "חיים תמורת כסף".
- הנעליים הצהובות כצבע הזהב מסמלות את נהייתם של אנשי גילן אחר ההנאות החומריות ואחר המותרות. הכסף המובטח להם על ידי קלייר מעוור את עיניהם, הם "מסתנוורים" מחיי השפע הצפויים להם וזונחים למען חיים אלה ערכים כמו הדדיות, אחווה, דאגה לזולת, ערכי המשפחה (גם בני משפחתו של איל נועלים נעליים צהובות) וערך חיי אדם.

פרק שלישי – שירה (פיוט, שירת ימי הביניים ושירת ביאליק, השירה העברית במאה ה-20)

על הנבחן לענות על שתיים מן השאלות 12-19:

על שאלה אחת מן הפיוט או שירת ימי הביניים או משירת ביאליק (שאלות 12-15), ועל שאלה אחת מהשירה העברית במאה ה-20 (שאלות 16-19). (לכל שאלה – 20 נקודות; סך הכול – 40 נקודות).

פיוט, שירת ימי הביניים ושירת ביאליק

על הנבחן לענות על אחת מהשאלות 12-15.

פיוט

12. אל נורא עלילה / ר' משה אבן עזרא

על הנבחן להציג שתיים מן הבקשות של הדובר, ולהסביר את התרומה של שניים מן האמצעים האומנותיים בשיר להדגשת הבקשות האלה.
לדוגמה:

- במחרוזת הרביעית: "חון אותם ורחם / וכל לוחץ ולוחם / עשה בהם פליה / בשעת הנעילה". ישראל זקוקים לחנינה ולרחמים מכיוון שהם נתונים תחת לחצם של אויביהם. הפייטן מבקש מה' לשחרר את עמו מלחץ האויב ולעשות משפט (פליה) בכל אויבי העם.
- בתהלים, נ"ו, ב' נאמר: "חנני אלוקים כי שאפני אנוש כל היום לוחם ולוחץ". השימוש בשיבוץ מתהילים בו מבקש המשורר את עזרת ה' לחוננו מפני אויביו מדגיש ומחזק את בקשת הפייטן.
- במחרוזת השישית: "קרא נא שנת רצון / והשב שאר הצאן / לאהליבה ואהלה / בשעת הנעילה" הבקשה לשנת רצון משתמעת כבקשה אישית וכבקשה לאומית לשנה של חסד או לשנה של גאולה. הבקשה להשיב את שאר הצאן מעידה שעם ישראל מפוזר בכל קצוות תבל וזקוק לקיבוץ גלויות ולהשבתם אל המרכזים המדיניים, הדתיים והרוחניים.
- בקשה זו מודגשת באמצעות שיבוץ מירמיה, כ"ג, ג' "ואני אקבץ את שארית צאני מכל הארצות". שיבוץ זה מתוך פסוקי הנחמה מדגיש את עוצמת הבקשה ואת מצוקת הווה, וכך גם המטפורה "שארית הצאן" והכינוי של עם ישראל "צאן" המדגיש את הזדקקותם לרועה אשר יובילם אל ארצם.
- במחרוזת זו יש גם שיבוץ מספר יחזקאל "שומרון אהלה וירושלים אהליבה" (כ"ג, ד'). שיבוץ זה ממחיש את חיבת הקב"ה למקומות הללו ואת התקווה לחדש את העתיד בדמות העבר.
- הערה למעריכים: על תשובה מלאה לכלול שתי בקשות ושני אמצעים אומנותיים המדגישים את הבקשות. אפשר לכתוב על אותו אמצעי אומנותי פעמיים.

שירת ימי הביניים

13. ישנה בחיק ילדות / יהודה הלוי

על הנבחן לכתוב מהו השינוי שהדובר מציע לנשמתו, ובאילו דרכים הוא מנסה לשכנע אותה לעשות שינוי זה. על הנבחן להסביר ולהדגים את דבריו.

הדובר פונה אל נשמתו ומעודד אותה לשנות את אופן חייה: הוא קורא להתנער מ"שנת הילדות" חסרת הערך והחולפת, להבין ("ראי") שבעקבות הנעורים החולפים תגיע השיבה, להתנער מן הזמן, מחיי העולם הזה (תענוגות העולם החומרי), שכן הללו אינם הייעוד האמתי של הנשמה, ולדבוק בבורא העולם באמצעות עשייה רוחנית-דתית למען חיי עולם.

כלומר, הוא קורא לנשמתו לחדול מן הנעורים הסימבוליים (חיי העולם הזה) ולדבוק באלוקים.

הדובר מנסה לשכנע את נשמתו לעשות את השינוי באמצעות פנייה ישירה ("למתי תשכבי?"); באמצעות לשון צווי ("דעי", "קומי", "צאי", "ראי", "התנערי", "היי מרדפת"), המבטאת את תהליך השינוי שהוא רוצה שתעבור, ובאמצעות ציורים לשוניים המבקשים לעורר בנפשו את התובנה בדבר הארעיות של חיי האדם ובדבר היותם ברי חלוף (למשל: "נעורים כנעורת ננערו"; "מלאכי שיבה במוסר שחרו").

הערה למעריכים: על תשובה מלאה לכלול תוכן מלא בנוגע למהות השינוי ושתי דרכים שבאמצעותן הדובר מנסה לשכנע את נשמתו לעשות את השינוי.

14. ראה שמש / רשב"ג

על הנבחן להסביר כיצד ציורי הלשון בשיר רומזים כי שיר הטבע הוא גם שיר קינה. השיר "ראה שמש" הוא שיר טבע שבמרכזו תמונה של שקיעת השמש. בלשון מטפורית מתואר בשיר תהליך דינמי והדרגתי של "נטישת" השמש את הארץ ומעבר הארץ ממלכות האור למלכות החושך. כבר בבית הראשון האנשת השמש אשר "כאילו לבשה תולע למכסה" רומזת למוות, באשר התולע הוא צבע אדום (דמו של המת). כך גם השימוש בציור הלשון (מטפורה) של השמש הפושטת את האור בבית השני בשיר, תוך כדי השימוש במילה "ותפשט", מילה שנאמרה בצורה זו במקרא (שמואל א, ל"א, ח') רק בנוגע להפשטת חללים, וכן השימוש בציור הלשון (מטפורה) של הרוח המכסה את הארץ בארגמן, בצבעו של הדם. גם ציור הלשון (מטפורה) של הארץ הערומה הנותרת מופקרת "בצל הלילה" ממחיש חוויית בדידות, יתמות ונטישה, חוויית המאפיינות פרידות ואובדן. ולבסוף השמים הקודרים (מטפורה) רומזים אף הם לחוויית האבל והאובדן המובעים בשיר.

הערה למעריכים: — על תשובה מלאה לכלול שתי מטפורות או שני דימויים או מטפורה אחת ודימוי אחד.

— ציון ציור הלשון 10%.

— נבחן שכתב על הסוגר בבית האחרון: "כאילו / בשק על מות יקותיאל מכוסה", תשובתו תבדק ברמת תוכן בלבד.

שירת ביאליק15. הכניסיני תחת כנפך / חיים נחמן ביאליק

על הנבחן לתאר את ההדרגה בבתים 2-4 בשיר, ולהסביר את התרומה של הדרגה זו לבניית משמעות השיר. שלושת הבתים המרכזיים בשיר מתארים בהדרגה את אכזבותיו של הדובר מן החיים. בבית השני הוא מגלה לה את אכזבתו הראשונה: "אומרים, יש בעולם נעורים — היכן נעורי?" הנעורים נתפסים כתקופה של אושר והנאה. תקופה נטולת דאגות, תקופה של שובבות ומיצוי מנעמי החיים. הדובר מגלה לנמענת את סוד ייסוריו: הוא לא חווה כל זאת. נעוריו הוחמצו כנראה, הימים חלפו ולא נותר לו אלא לשאול באופן רטורי "היכן נעורי?"

בבית השלישי הוא מתוודה שנפשו "נשרפה בלהבה" ולכן הוא שואל (בשאלה רטורית) "מה זאת אהבה?". בבית הקודם הוא השתמש בפועל גל"ה ובבית זה הוא מדבר על וידוי, הוא נוגע ברובד עמוק יותר בנפשו. "נפשי נשרפה בלהבה" יכול להתפרש ככיליונה של הנפש מכאב ומגעגעוע, או אולי צרבה את נפשו אהבה שלא מומשה. אולי הייתה הלהבה תשוקת הגוף שלא באה על סיפוקה אולי אהבה נכזבת או אהבה שתעתעה בו. אהבת אמת זו לא הייתה ועל כן נותרה בעינה השאלה "מה זאת אהבה?"

בבית הרביעי אין שאלות, ההדרגה בולטת הן באופן האמירה הן בתוכנה. הדובר מכריז כי הכוכבים רימו אותו. זו מטפורה שבאה לייצג חלומות, מאוויים, כל מה שמהבהב במרחק, קורץ באורו וטומן בחובו הבטחה. הדובר אומר באופן מפורש כי היה חלום וגם הוא עבר. שתי השורות האחרונות של בית זה מדגישות את התרוששותו הרוחנית, את התרוקנות הנפש ואת החלל בקרבו. אמירה מוחלטת שחוזרת על עצמה: "אין לי כלום בעולם — אין לי דבר". זאת בניגוד ל"אומרים יש" בשני הבתים הקודמים.

ההדרגה תורמת בראש ובראשונה להבנת מצבו של הדובר בהווה. נעוריו אבדו, אהבת אמת הוא לא מצא וחיי התרוקנו עם השנים ממשמעות, מתקווה ומתכלית. הדרגה זו תורמת גם להבנת פנייתו של הדובר לנמענת. בקריאת הבית הראשון כוונתו לא ברורה לגמרי. האם יכולה אהבה להיות רק אם ואחות? האם היא יכולה להיות רק אוזן קשבת ומכילה? האם רק זאת הוא מבקש? כאשר אנו מגיעים לסוף השיר מתבהר מצבו הנפשי של הדובר: הוא שבע אכזבות מרירות ותסכול, אין לו עוד ציפיות או חלומות.

אז: דווקא משום שהדובר שבע אכזבות הוא בוחר לשוב ולבקש מתוך תקווה כי למרות הכול, יש לו סיכוי לזכות "באם ואחות".

השירה העברית במאה ה-20

על הנבחן לענות על אחת מהשאלות 16-19.

16. אדם מול בוראו

על הנבחן לענות על שני הסעיפים א-ב.

א. על הנבחן להסביר את המטפורה בבית האחרון בשיר **יושבי ביתך** מאת איתמר יעוז קסט, ואת תפקידה בבניית משמעותו.

בבית האחרון יש תמונה מטפורית: צלו של ה' כרוך על יד ימינו של הדובר ובאותה עת מטלטל בתוכו בית בלי קירות, בלי חלונות, בלי דלת. תמונה מטפורית זו מובעת באמצעים אמנותיים רבים המדגישים את סערת הרגשות של הדובר: מבנה השיר, שתי שורות קצרצרות ושורה אחת ארוכה; פסיחות; חזרה על המלה "בלי" שיוצרת ביטול מוחלט ושימוש בארמו מקראי. הפסוק מתהילים קכ"א, ה' "ה' שמרך ה' צלך על יד ימינך" מבטא את ההשגחה הפרטית ואת ההגנה שמעניק האל לאדם. ה' כה קרוב לאדם עד כי הוא נלווה אליו כצל שלא ניתן להיפרד ממנו. יד ימין היא היד בעלת העוצמה, היא היד הפועלת ליצירת הקשר עם האל מכיוון שזאת היד שכורכת על יד שמאל את רצועות התפילין. לכן, כשהדובר משתמש בארמו מקראי זה הוא מציין את עוצמת הקשר בינו לבין בוראו. עם זאת, צל אינו דבר ממשי, הוא חמקמק ולעתים מתעתע במידותיו. הוא מופיע בעמימות של שעת בין הערביים. ייתכן שאף בכך יש ביטוי לקשר של הדובר עם ה'. הוא מלווה ושומר, אך גם כרוך – מחבר אך עלול להגביל. הצל הזה מטלטל מה שמוגדר כבית שאיננו בית, מכיוון שאין בו קירות, חלונות או דלת.

מטפורת הבית המיטלטל שאיננו בית מדגישה את עולמו הפנימי של הדובר, התר אחר ביתו של אלוקים כדי לשבת בתוכו, הוא תר אחר מבוכי נפשו כדי להקים בתוכו משכן לה', אך הבית הזה אינו יציב, הוא פרוץ ומנותק. הבית האחרון בשיר שופך אור על השיר כולו. השעה היא שעת מנחה. שעה של מעבר ביום או שלב מעבר בחייו של הדובר. הוא חש שהחל תהליך כלשהו בשלב מאוחר ביום – בחייו (אפשר לכתוב באופן ספציפי – חזרה בתשובה, או להבין את השיר כמותאר מהלך של שינוי רוחני-פנימי) ואיננו יודע למה בדיוק עליו לכסוף. הוודאות היחידה היא לבקש "מחשבות אודותיך" אבל מטפורת הבית המיטלטל מעידה שגם מחשבות אינן בהכרח ערובה לקרבה מלאה לאל. ללא קירות אין מבנה, אין הגנה. ללא חלונות ודלת אין קשר לעולם החיצון.

בבית הראשון אומר הדובר: "בתוך ביתך / רציתי לשבת, / אך ביתך יושב בתוכי". הוא מביא לידי מיזוג בין האני לבין בית ה', אך הבית האחרון מדגיש באמצעות המטפורה שהתהליך עוד לא הושלם כיוון שהבית אינו שלם, ה' מלווה אותו, אך הבניין הפנימי, תוכו שלו, רעוע.

הערה למעריכים: "על תשובה מלאה לכלול אחת משתי המטפורות: – "צלך כרוך על יד ימיני" אן:

– "צלך כרוך על יד ימיני ומטלטל בתוכי בית..." (כל

הבית האחרון)

בבניית המשמעות יש לפרט על הקשר של הבית האחרון בשיר לרעיון המרכזי בו.

ב. על הנבחן להציג את הסיום של שיר נוסף שלמד בנושא "אדם מול בוראו", ולהסביר כיצד סיום זה מאיר את הקשר בין האדם לבוראו.

17. שירים בצל השואה

על הנבחן לענות על שני הסעיפים א-ב.

א. על הנבחן לכתוב כיצד הניסיון לטשטש את זכר השואה בא לידי ביטוי בשני בתי השיר **טרקטורים** מאת רוני סומק. על הנבחן להסביר ולהדגים את דבריו.

בבית הראשון בשיר מתוארים נופים פסטורליים של גרמניה וחיי פנאי בה: שדות חרושים, עצים, גגות אדומים, פסטיבל, תזמורת ומסבאה. הבית השני בשיר מעיד כי הללו הם בבחינת "חלון ראוה", אשר יותר משבא להציג את מה שבו, בא להסתיר את מה שמאחוריו, את מאורעות העבר. זאת באמצעות המטפורה שבמרכז הבית השני, "מכון היופי של ההיסטוריה". תפקידו של מכון יופי הוא לטשטש פגמים, להבהיר כתמים ולייפות, ליצור חזות נאה, אשר מכסה על המראה האמיתי. כך גם חיי היום יום בגרמניה מטשטשים את זכר השואה באמצעות מראית עין של נורמליות (טשטוש זכר השואה יכול להיות תהליך היסטורי טבעי או תהליך מכוון).

הערה למעריכים: על תשובה מלאה לכלול שתי דוגמאות מפורטות לטשטוש בבית הראשון בשיר והסבר של הבית השני בו.

ב. על הנבחן לבחור בשיר נוסף שלמד בנושא "שירים בצל השואה", ולהסביר כיצד נושא השואה בא לידי ביטוי בשיר שבחר.

18. זוגיות

על הנבחן לענות על שני הסעיפים א-ב.

א. על הנבחן לציין שלושה רגשות הבאים לידי ביטוי בשיר מאת לאה גולדברג המתחיל במילים "נפרדנו כך", ולהסביר את תפקידם בבניית משמעותו.

השיר פותח בהכרזה של הדוברת על כעס ("היטב היטב חרה לי") שעוררה בה הפרדה מן האהוב שלה. בהמשך הבית הראשון שוללת הדוברת את האפשרות כי היא חשה עצב בשל הפרדה ("טיפת סגריר ודאי היא, לא דמעה"). היא מתכחשת לכאב שמעוררת בה הפרדה ואינה מחצינה ביטויים של רגש מלבד כעס. בבית האחרון בשיר מביעה הדוברת שמחה ("מאין בלבי חדווה חוגגת?"), היא מוצפת בחדווה ובשמחה בשל האפשרות ש"אולי בכל זאת זו הייתה דמעה", בכל זאת מפעמים בה רגשות והיא אולי אף נתנה להם דרוו. היא אינה אדישה, מנוכרת וקרה אלא מסוגלת להביע רגשות של כאב ועצב בשל פרדה מאדם אהוב.

רגשות אלה בונים את משמעות השיר כשיר שמבקר את יחסו של "הדור הזה" (בית שני) להבעת רגשות ומאפשר לדוברת לבחון את הרגשות המתעוררים בה בעקבות הפרדה מאהובה. הדוברת מתארת את ה"דור הזה" כאדיש וגא, קר ומנוכר. זהו דור שאינו מחציין רגשות ולא נותן להם ביטוי. הבכי הוא סיבה לבושה, ובייחוד כאשר מדובר ביחסי אהבה ("הוא לא יבכה על אהבה גוססת"). כאמור לעיל, בתחילה, התנהגות הדוברת הולמת את רוח ה"דור הזה", אך בסיום השיר היא מוכנה להתבונן פנימה ולהודות בשמחה (אף כי בהיסוס) כי היא חשה עצב. רגש נוסף שאפשר לראות בשיר הוא תקווה.

הערה למעריכים: אפשר לקבל כתשובה מלאה או התייחסות לתפקידו של כל רגש בנפרד, או התייחסות לתפקידם של כל הרגשות גם יחד.

ב. על הנבחן לבחור בשיר נוסף שלמד בנושא "זוגיות", ולכתוב מה הם הרגשות המאפיינים את היחסים בין בני זוג, או מה הם הרגשות של אחד מבני הזוג בנוגע למערכת היחסים הזוגית.

על הנבחן להסביר ולהדגים את דבריו.

שימו לב: תשובה על סעיף זה שתעסוק בשיר "הכניסיני תחת כנפך" תקבל את הציון 0.

19. אדם וזהותו

על הנבחן לענות על שני הסעיפים א-ב.

א. על הנבחן לתאר ולהסביר את ההתפתחות של סמל הבית והבנייה בשיר פיגומים מאת ארז ביטון.

בפתיחת השיר נזכר "חצי בית בארץ ישראל" שעל ספו ניצב האב. בניגוד ל"חצי הבית", עולמו הרוחני של האב הוא שלם ומבטא תקווה לשיקום פיזי ומטפורי. זוהי תקווה לקימומו של עולם רוחני-דתי בארץ. האב "נשאר בסף" ולא הצליח לממש את חלומו. הבן מתאר את עצמו כמי שמנסה להמשיך את דרכו של אביו ("מציב פיגומים"), אך בה בעת מתלווה לתיאור עשייתו נימה אירונית כי הוא מנסה לבנות מחדש את מגדל בבל ("אל לב השמיים") שסופו ליפול, זאת בניגוד לצניעות של אביו ("נקים פינת תפילה / למצוא מקום / למקדש מעט").

הערה למעריכים: אפשר לקרוא את השורות המסיימות את השיר באמצעות הארמוז לסולם יעקב. תשובה כזו לא תקרא את השיר כאירוני אלא תדגיש את ניסיונותיו של הבן לצקת משמעות לדרכו.

ב. על הנבחן לבחור באמצעי אומנותי בשיר נוסף שלמד בנושא "אדם וזהותו", ולהסביר כיצד האמצעי האומנותי מסייע להדגיש נושא מרכזי בשיר.